

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ביצה

פרק ראשון

סוגיה טז: דיני מוקצה (4): זימון יונים

נכתב בסייעתא דשמיא
על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ
ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

מהדורה ראשונית ללא הגהה

סוגיה טז: דיני מוקצה (4): זימון יונים

*

רקע

הגמ' בדרף ט-י: משווה את חמש מחלוקות בית הלל ובית שמאי המובאות בחמש המשניות הראשונות של הפרק, ודנה מדוע בית הלל מחמירים בשחיטת חיה ועוף ומקילים בשאר המקרים. אנו נדחה לימוד סוגיה זו אחר סיום כל המחלוקות [יא:]. משנתנו עוסקת בהזמנת יונים מערב יום טוב כדי לאוכלם ביום טוב. צריכים להבין האם חיוב הזמנה נובע מדין מוקצה או מדין אחר.

מקורות

- א. גמ' י-י: "מתני' ב"ש אומרים לא יטול אא"כ נענע... לאמנועי משמחת יום טוב"
 ב. רי"ף ה. באלפס, "בש"א לא יטול ... זה וזה אני נוטל"
 ר"ן ד"ה בש"א
 רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ב ה"ה
 ג. בעל המאור א. באלפס, "... בבעלי חיים שמתו שאסורין"
 רא"ה ב. ד"ה ומאי קושיא דילמא ב"ש לית להו מוקצה
 ד. הגהות אשר"י סי' יד
 רשב"א ד"ה דלמא
 ה. שו"ע סי' תצז סע' ט-יא ומשנה ברורה

רא"ה ד"ה ומאי קושיא דילמא ב"ש לית להו מוקצה
 ומאי קושיא דילמא בית שמאי לית להו מוקצה. וכי תימא והא אנן תנן בית שמאי אומרים לא יטול אדם אלא אם כן נענע מבעוד יום, איכא למימר דלהאי לישנא מוקמינן לה בבריכה ראשונה ולא משום מוקצה כלל, דילמא מימליך משום חרבן שובכו ואתי לאימנועי משמחת יום טוב, אי נמי אפילו בבריכה שנייה ודילמא משכח להו כחושין ואתי לאימנועי משמחת יום טוב והכי מפרשין להאי לישנא.

רשב"א ד"ה דלמא

דילמא מטלטל ושביק מטלטל ושביק. והלכך לא סגי באומר מזה אני נוטל עד שיגמור בדעתו מערב י"ט איזהו זה אני נוטל. ומסתברא (דב"ש) [דכ"ש] במכין את כולן ואומר כולן יהיו מוכנים לי למה שאני צריך מהם שפיר דמי דהו"ל כאוויזין ותרנגולין. אבל בתוס' אמרו שאי זימן כל יוני השוכן לזוג אחד שהוא צריך אין הכנה זו חשובה הכנה ולא יטול אפי' אחד מהן. ומכל מקום אם זימן את כלם אם יצטרך את כלם יקח ואם יצטרך לזוג אחד מהם לבד יקח הרשות בידו.

הסבר הסוגיה

בית שמאי אומרים לא יטול אלא אם כן נענע מבעוד יום ובית הלל אומרים עומד ואומר זה וזה אני נוטל.
 [משנה י.]

מהדורה ראשונית ללא הגהה

בית שמאי סוברים שלא ניתן ליטול יונים אלא אם כן נענע אותם מערב יום טוב, ובית הלל סוברים שאינו חייב לנענע, ומספיק שמזמנם בדיבור או במחשבה. רב חנן בר אמי מפרש, שבית שמאי חולקים על בית הלל בכריכה ראשונה בלבד, שאינה מיועדת לשחיטה אלא לשמש חברה לאם הגוזלים, שחוששים שמא יבוא להמלך מלשוחטם, אבל בשאר יונים בית שמאי מודים שאינו חייב לנענע ומספיק לייחדם בלבד.

ההסבר הפשוט למשנה שחייב זימון היונים הוא מדין מוקצה. היונים אינן עומדות לאכילה, ולכן צריכים להכין אותן מערב יום טוב. הסבר זה עולה מהגמ' המבארת מדוע בית הלל דורשים שיאמר "זה וזה אני נוטל": "זימנין דמשתכחי שמנים כחושים וכחושים שמנים וקמטלטל מידי דלא חזי ליה", כשאדם מטלטל יונים שאינן מזומנות הוא מטלטל דבר מוקצה. הגמ' מביאה הסבר נוסף: "זימנין דמשתכחי כלהו כחושים ושביק להו ואתי לאמנועי משמחת יום טוב". לפי הסבר זה חייב זימון אינו מדין מוקצה אלא תקנת חכמים כדי שאדם יתכנן את סעודתו כראוי, ולא ימצא את עצמו ביום טוב עם יונים כחושות שאינן מספיקות לסעודתו.

בעל המאור [א.] אינו מקבל את ההסבר השני, ולדעתו חייב זימון יונים מדין מוקצה, ולא תקנת חכמים. הוא מפרש את הגמ', שאם ימצא את כולן כחושות, למרות שכוונתו היתה לזמן שמנות, יתברר שהכנתו הכנה בטעות, והיונים אינן מוכנות, והן מוקצות. כיוון שכל יוני מוקצות הוא ימנע משמחת יום טוב. הרא"ה [ד"ה ומאי קושיא] חולק על בעל המאור, ולדעתו ניתן להסביר את המשנה מדין תקנת חכמים ולא מדין מוקצה.

מחלוקת בעל המאור והרא"ה חשובה מאוד לשיטות הראשונים שפוסקים כרבי שמעון, שאין מוקצה ביום טוב. הרי"ף והרמב"ם פוסקים שיש מוקצה ביום טוב, ולכן אין להם בעיה להסביר את המשנה, אבל לשיטת הרא"ה שאין מוקצה ביום טוב, קשה, מדוע היונים חייבות בהזמנה? הרא"ה מתרץ, שחייב זימון היונים אינו מדין מוקצה אלא תקנת חכמים משום שמחת יום טוב. לשיטת בעל המאור חייבים לומר שגם רבי שמעון מודה שיונים מוקצות. בעל המאור מפרש: "שאני מוקצה בעלי חיים דחיים עליהו ומקצה להו מדעתיה משום חורבן שובך". בחידושי בן הרמב"ן [ב. ד"ה אית ספרים] מפורש שדין יונים כדין גרוגרות וצימוקים שאף רבי שמעון מודה בהם.

בדיוני הראשונים בסוגיה מתחדשות שתי הלכות בדין הכנה, ובשתיהן נחלקו הראשונים: א. הגמ' אומרת שלבית הלל חייבים לזמן יונים ספציפיות, ולא להסתפק ב"מכאן אני נוטל למחר", מפני "דזימנין דמשתכחי שמנים כחושים וכחושים שמנים וקמטלטל מידי דלא חזי ליה". נשאלת השאלה מדוע לא יזמן את כל השובך, ולמחרת יבחר לו את היונים השמנות?

מפרש הגהות אשר"י [סי' יד]: "אין אדם יכול להזמין אלא לפי מה שהוא צריך ואם הזמין יותר לא היא הכנה". הרשב"א [ד"ה דלמא] מביא שיטה זו בשם התוס', וחולק עליה.

מהגהות אשר"י משמע שהחוב להכין את הנצרך בלבד הוא חיוב כללי בכל הכנה. מדברי התוס' המצוטט ברשב"א ניתן להבין, שהדין ייחודי לזימון יונים. ניתן להכין פירות העומדים לסחורה אף מעבר לצורכו, וניתן לזמן יונים כדי צורכו בלבד. יונים אינן עומדות לאכילה אלא לפרוח ולגדל יונים, בזימון הוא חייב להגדירן כאוכל, ורק היונים הנצרכות לו יכולות להיות מוגדרות כאוכל.

ב. הגמ' אומרת שבית שמאי אינם מסתפקים בזימון ומחייבים נענוע היונים "דלמא אתי לאמלוכי". נשאלת השאלה מדוע לגזור דלמא אתי לאמלוכי, והרי גם אם ימלך ביום טוב, אין איסור שהרי כבר הזמינם מערב יום טוב, והיונים אינן מוקצות?¹

רש"י [י. ד"ה אבל היכא דליכא דקר נעוץ לא] מפרש: "דלמא ממליך ואשתכח דטלטלה בכדי כיוון דממליך בטלה לה הזמנה למפרע". הזמנה מכינה את היונים לאכילה, וכשהוא נמלך מתברר שההזמנה אינה הזמנה. מהרא"ה [ד"ה ובה"א עומד] משמע שהוא חולק על רש"י, ולדעתו לא ניתן לבטל הזמנה למפרע [הרא"ה חורג מפשט הגמ' ומפרש, שכיוון ששכיח שאדם יתחרט מלקחת יוני בריכה ראשונה, הזמנה ללא נענוע אינה הזמנה].

גם כאן ניתן להתלבט האם דינו של רש"י נאמר בכל הכנה או רק ביוני שובך בלבד. האם המכין פירות העומדים לסחורה, ונמלך עליהם ביום טוב מוכנים או מוקצים? על פי הסברא שאמרנו לעיל, ניתן לומר שרש"י אומר את דינו בהזמנת יונים בלבד.

סיכום

אסור לקחת יוני שובך ללא זימון. את חיוב הזימון ניתן להבין באחת משתי דרכים: א. דין מוקצה. ב. תקנת חכמים כדי שלא יגלה ביום טוב שאין לו יונים ראויות לצרכיו, וימנע משמחת יום טוב.

ניתן לפרש שיש דין מוקצה ביוני שובך או מפני שהלכה כרבי יהודה ביום טוב, או מפני שגם רבי שמעון מודה בבעלי חיים שחס עליהם שהם מוקצים, או מפני שיונים דומות לגרוגרות וצימוקים.

בסוגייתנו מתחדשות שתי הלכות בדין הכנה:

א. הגהות אשר"י: הכנה יותר מצורכו אינה הכנה.

ב. רש"י: כשמגלה ביום טוב שהדבר המוכן אינו מתאים לצרכיו, ההכנה בטלה למפרע.

שני החידושים אינם מוסכמים, הרשב"א חולק על הראשון, והרא"ה על השני. בשניהם יש לדון האם דינם בכל ההכנה או ביונים בלבד.

הלכה

השו"ע [סי' תצז סע' ט-יא] פוסק כבית הלל שצריכים להזמין ואין צריכים לנענע, והוא פוסק כהגהות אשר"י שלא ניתן לזמן את כל השובך אלא היונים הנצרכות לו בלבד.

¹ השאלה רק לפי ההבנה שחיוב זימון היונים מפני איסור מוקצה, לפי ההבנה שחכמים תיקנו זימון מפני שמחת יום טוב, אין שאלה.